
A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNY HAGYOMÁNYAI

Joó Tibor 1901. augusztus 21-én született Kolozsváron. Elemi és középiskoláit is itt végzi, majd a szülővárosából Szegedre költöztetett Ferenc József Tudományegyetemen szerez bölcsészdiplomát. 1929-ben a filozófia doktorává válik és az egyetem könyvtárában kap állást. 1933-ban Budapestre kerül és az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozik. A fővárosban hamarosan a Szerb Antal által képviselt szellemtörténeti iskola hatása alá kerül és írásaival korának egyik meghatározó közgondolkodójává válik. 1934-ben Baumgarten-díjat kap, majd 1935-ben megjelenik a *Bevezetés a szellemtörténetbe* c. műve. 1939-ben ismét elnyeri a Baumgarten-díjat. Ebben az évben születik *A magyar nemzeteszme* című írása, amely nemcsak a magyar történetfilozófia, hanem politikatörténetünk jelentős alkotása is. A mű a nyugati és a magyar nemzeteszme közötti különbségekre mutat rá. *A magyar nacionalizmus* című másik jelentős írásában pedig azt fejtegeti, hogy létezik a nacionalizmusnak egy „tisztá” formája, mely nem törvényszerűen jut a náciizmus csapdájába. 1945 februárjában Buda ostromakor aknaszilánk sebzi meg. Március 1-jén belehal sérüléseibe.

Joó Tibor publicisztikai munkássága szintén jelentős. Korának összes meghatározó lapjába ír, így a *Nyugatba* is. A huszadik század első fele arculatának értelmezéséhez munkássága nélkülözhetetlen.

JOÓ TIBOR

A magyar nemzeteszme*

(...) Feladatunk hát kettős. Meg kell először vizsgálnunk, hogyan alakult ki a tényleges magyar nemzeti közösség, majd azt, milyen fogalmat alkotott magának a magyarság a nemzet mi-benlétéről. Azután igyekeznünk kell tiszta dialektikai módszerrel megközelíteni a nemzet tiszta eszméjét, hogy ezzel a magyar nemzetfogalmat szembesíthessük és értékét lemérhessük. Csak így értjük meg lényegéig. S csak így értjük meg a nemzet törté-netének lényegét is. Mert amint a nemzet realitását eszméje te-remti, úgy *nemzeti* történelmét is ez az eszme fogja egységbe. A legtöbb, amit egy nemzet történelméből kipárolhat: nemzetesz-méjének történelme. Ez sorsának fonala.

Előljáróban azonban egy bevezető vizsgálatra van szükségünk, a jelenre irányítva tekintetünket.

Ma egész Európában és így hazánkban is általában a nemzet-fogalomnak és a nacionalizmusnak egy közös formája uralko-dik. Először is ezt kell hát szemügyre vennünk, föltéve a kér-dést, ráillik-e ez a valóságra és a nemzetfejlődés mindenik stá-diumára, s feltehető-e, hogy kifejezi a nemzeteszme tiszta lé-nyegét.

E felfogás a közös származásban, nyelvben, hazában, állam-ban, kultúrában és sorsban látja azokat a tényezőket, melyek a nemzetet alkotják. A közös származású, egynyelvű, egy hazá-ban, egy államban élő, közös kultúrájú és sorsú emberek a nem-zet tagjai. Ez az eszmény; s a hozzá való ragaszkodást érti naci-onalizmuson a közvélemény. E tényezők közül itt egyik, ott más-ik lép előtérbe, de ha különböző arányban is, valamennyien

* A közölt szöveg Joó Tibor: A magyar nemzeteszme című könyvében jelent meg. Franklin Társulat, Budapest, 1939. 7–25. oldal. (Reprint kiadása: Sze-ged, 1990.)

szerepelnek, s a lényeg az, hogy a nemzet mivoltát ilyen külső, tárgyi vonásokban látják.

Am, ha alaposabban szemügyre vesszük e fogalmat, a vizsgálat balul üt ki rá nézve.

A közös származást ma szívesen szigorítják egészen a faji azonosságig, és nemzet helyett szívesebben használják a nép, sőt a faj szót, azonosítva a hármat. S valóban, ha a közös származás dolgában következetesek akarunk lenni, bizvást beszélhetünk is mint követelményről a fajközösségről. De a faj biológiai fogalom, ennél fogva alighanem a természettudomány lesz itt hivatva véleményadásra. Ez pedig már régen eldöntötte, hogy jöllehet eredetileg csakugyan lehet emberfajokat feltételezni, tiszta fajokkal a történeti időkben már sehol sem találkozunk. A fajok keveredése mind az ősidőkben, mind az ismert történet folyamán oly nagyfokú és mélyreható, hogy fajilag egységes emberi közösségekről nem beszélhetünk. A történelem ezt a tényt forrásszerűleg tudja igazolni, írott följegyzésekből népek egyesüléséről; az antropológia pedig a népek és nemzetek sírmezőin lelt csontmaradványokból a maga egzakt természettudományi módszereivel állapítja meg. Ez a keveredés sohasem szünetelt és ma sem szünetel, úgyhogy népet, nemzetet és fajt azonosítani tudományos értelemben képtelenség.

Ezzel szemben fel szokták hozni, hogy ha nem is természettudományi, de történelmi értelemben mégiscsak beszélhetünk fajokról, mert az eredetileg különböző fajú ősök leszármazottai közt a századok folyamán vérségi homogenitás alakult ki. Itt mindenekelőtt az illetéktelen szóhasználatot kell kifogásolnunk. A faj természettudományi fogalom, kár volna megzavarni ezzel a céltalan és megtévesztő történelmi használattal tiszta értelmét. Való, hogy megállapítható egymás közt házasodott csoportok keretén belül bizonyos mérvű vérközösség. De ez a csoport – még ha feltesszük is, hogy eredeti megalakulása óta sohasem került bele idegen vér, s nem is fog, ami persze lehetetlenség – semmiképpen sem mondható fajnak. Mert a faj fogalma elválaszthatatlan bizonyos, tárgyilag leírható és felsorolható, meghatározott *biológiai* sajátságok kimaradhatatlan örökletes ismétlődésétől nemzedékről nemzedékre. Tehát a fajilag sajátos és jellemző vonások közül egy sem hiányozhat egyetlen ivadékból sem. Ilyesmirel pedig szó sincs az úgynevezett „történeti fajok” esetében. E fogalom hívei azt a fikciót szeretnék elfogadtatni, hogy a fajok kereszteződéséből s állandó együttmaradásából új faj keletkezhet. A természettudomány azonban kísérletileg is kimutatta, hogy a fajiság eredeti természeti adottság, a kereszteződésből új faj, tehát meghatározható, örökletes jegyek állandó egysége nem származik; a kereszteződésből származott ivadékokban a keresztezett fajok eredeti sajátosságai öröklődnek tovább. Ezekben az esetekben csak annyi mutáció merül föl, hogy e fajlagos sajátságok az egyes utódokban

különböző arányban egyesülnek és jelentkeznek, esetleg egyik-másik háttérbe szorul vagy döntően előtérbe lép. Ám ez az arány távolról sem állandó és örökletes, hanem a mutáció a le-
származás folyamán mindvégig szabad és változékony. Új faji
alkat kialakulására semmi kilátás és semmi biztosíték.

A faji kérdés és a fajbiológia egyéb, nagyrészt csak kevésbé tisztázott problémái nem tartoznak itt ránk. Mindössze arra kell még rámutatnunk, hogy a tudomány kíváncsnak tartja a fajok keveredését, mint a minőségbeli fejlődés útját. A belterjes tényészet korcsosulásához vezet. S ez a tény, valamint az, hogy a fajok valóban egyre nagyobb mértékben keverednek, arra mutat, hogy az emberiség testi mivoltában is történetének általános tendenciáját követi: az egyetemes emberiség, az egyetemes humánium tényleges megvalósítását. Bármily különösen hangzik ez ma, egykor valóban testvérré válnak a föld bármely messzi táján élő emberek, ha rossz testvérekké is. Mikor? Az emberség, ez a fiatal faj annyira elején van még életének, történetének.

Van azonban a tömeges keveredés elleni védekezés jogosultságának egy másik forrása. Egy már kialakult zárt csoportszellemnek és kultúrájának – népiségnek vagy nemzetiségnek – könnyen egzisztenciájába vagy legalábbis lényeges vonásai elvesztésébe kerülhet, ha hirtelen, egyszerre hasonlóan kialakult szellemiségű, kultúrájú nagy embercsoporttal keveredik. Erre van is számos történelmi példa. S az ettől a sorstól való védekezés természetes és jogos törekvés. Az egyetemes humánium eszméje nem önfeladást, még kevésbé más, idegen egyéniség felvételét, hanem integrálódást kíván. A szellemi egyéniség védelme azonban nem faji kérdés.

A nemzetnek közös származásra, fajra alapítása tehát az immár számtalanszor elismételt képtelenségekre vezet. Kik a „valódi” franciák, az óslakós kelták-e vagy a hódító germán frankok? Az angolság milyen „fajhoz” van kötve? Az olaszok hallatlan vérkeveredésében ki tud eligazodni? Németek-e a szláv oroszok? A spanyolok hogy intézik el azt a kétségtelen tény, mely sok egyéb mellett germán és sémita arab kereszteződéssel bonnyolítja a fajiság problémáját náluk? S mi ennek az elvnek a következménye Magyarországon? Melyik a magyar „faj”: az ősmagyarság finnugor vagy török rétege? Hova tegyük a Hunyadiakat, kiknek nem magyar eredete már a maguk idejében közzismert volt, sőt Mátyás király udvari történetírójával meg is örököttette? Zrínyi, Petőfi, s a Rákócziak szláv vére akadály-e magyarságuknak? Liebl-Munkácsy Mihály koloritjában ugyanaz a különös dús mélység jelenti a magyarságot, mint Szinyei-Merse vásznain, kiben valóban kimutatható a honfoglalók vére. A példák, melyek kétségtelenül igazolják, hogy a nemzetiség nem vezethető le a közös származásból, még kevésbé a faji egyetemesből, vég nélkül szaporíthatók. E két dolog nem hozható kap-

csolatba egymással. Mégpedig azért nem, mert mindkettő a lét más és más síkjáról való: a vér szerinti származás és a faj a természet világába tartozik, a nemzetiség pedig szellem.

Ugyanilyen nehézségek vannak a nyelv és nemzet viszonyában. A közös nyelvben kétségtelenül nagy közösségformáló és összetartó erő van. Botorság volna ezt tagadni. Ez azonban azon az egyszerű gyakorlati tényen alapszik, hogy a közösség létrejöttéhez és fenntartásához az egyéneknek meg kell érteniük egymást. A nemzetet azonban az létesíti, *ami a megértés folyamán kialakul*: a közös szellem. Ezt pedig nemcsak a nyelv közvetíti. Nem fejezi-e ki a nemzetiséget a művészetek internacionális beszéde? A nyelv kétségtelenül szintén az *egyik kifejeződése* a nemzeti lényeknek. De a viszony ez, nem pedig a fordítottja. Nemzeti nyelvvé egy nyelv csak akkor válik, mikor már kialakult a nemzetiség, és az éppen azt a nyelvet választotta kifejező eszközéül. Mint ahogy a magyarság esetében a finnugor nyelvnek jutott ez a kitüntetés, nem pedig az általa ugyanúgy használt török idiómának. Míg a nemzetiség és nyelv kapcsolata a fejlődés folyamán be nem következik, addig a nyelv csak egyszerű érintkezési eszköz, melynek semmiféle nemzeti értéke nincsen.

Csak nagy felületességgel állítható tehát, hogy a nyelv lényeges alkotóeleme a nemzetiségnek. Ezernyi példa bizonyítja, hogy a nemzetiség nincsen a később *nemzetivé vált* nyelvhez kötve, hanem idegen nyelven is megnyilatkozhat. Helyesebben: az az eredetileg „idegen” nyelv akkor éppen olyan rangú és értékű eszköze a nemzetiségnek, mint később a mai „nemzeti” nyelv. Közismert, hogy a középkori Európa egyetemes irodalmi nyelve a latin volt, s a nemzetiség mindenütt ezen a nyelven bontakozott ki. Angliában sokáig a francia volt a hivatalos nyelv, a „legangolabb” alapvető törvények ezen a nyelven maradtak fent, s nem egy, az angol nemzetiség lényegét kifejező hagyományos szertartásban ma is szerepe van e nyelvnek. Nagy Frigyes, kiről bizonyára mindenki elismeri, hogy a német nemzet fejlődésében elsőrangú szerepe volt, franciául írt és beszélt. Vagy nem a magyar nemzetiség kialakulásának alapvető tényezői közé tartoznak Kézai Simon vagy Káldi Márk latin nyelvű krónikái? Rákóczi Ferenc latin vagy francia emlékiratai nem a magyar szellemet reprezentálják? Liszt Ferenc nem beszélt a magyar nyelvet. Széchenyi István, mikor a honfűi keserv legküzdelmesebb éjszakáin naplójának német mondatait róttá, nem volt magyar? S beszéljünk kisebbekről. Azok a rutén származású és nyelvű talpasok, kik Rákóczi Ferenc latin „Recrudescent”-jára hadba szálltak, nem voltak tagjai a magyarságnak?

A nyelv maga is minden bizonnyal fontos alkotása a nemzeti szellemnek, s az utóbbi századokban keletkezett nagy nemzeti kincsek tárháza valóban a nemzeti nyelven írt irodalom. Isme-

rete nélkül nehéz ma már a nemzet lényegéhez hozzáférközni. Ám ő maga éppen oly kevésbé az a misztikus hatalom, mely a nemzetet létesíti, mint ahogy nem az a vér, a származás sem. Ha így volna, akkor az anyanyelv már magában véve a nemzet tagjává tenne bárkit, amit bizonyára senki sem állít, aki a nemzetnek csak némi szellemi rangot is tulajdonít. A nemzetiség alapjai sokkal mélyebben nyugszanak, mint materiális-biológiai vagy a nyelvközösség véletlen körülményeiben, s egy nemzet tagjává emelkedni sokkal komolyabb és bonyolultabb folyamat, mintsem hogy azt születés vagy a nyelv ingyen ajándékképpen hozhatná.

S nem ily varázshatalom az állam sem. Csak a legtúlzóbb racionalizmussal állíthatja valaki, hogy az állampolgárság bárkit is automatikusan a nemzet tagjává tesz, s elvesztése kizárja nemzetéből. Hiszen van idő, mikor a nagy száműzöttek nemzetük leghűbb, a nemzetiséget igazán reprezentáló tagjai. Az állam külsőleges, intézményszerű alakulat, törvényeken, parancson és erőhatalmon alapul; a nemzet merőben érzelmi közösség, a hozzátartozás és iránta való hűség nem külső szabályok betartásában nyilvánul, s léte nem függ attól, rendelkezik-e jogi értelemben vett szuverenitással. Nemzetek ellehetnek állam nélkül is. A lengyel nemzet másfél századig nem élt? S állhat fönt állam, anélkül, hogy valamely nemzet mondaná magáénak. Nincsen nemzet földön, melynek valamennyi tagja ugyanannak a közös nemzeti államnak a polgára lenne, mint ahogy nincsen állam, melynek minden polgára egyazon nemzet tagjának érezné magát. Ha a nemzetet és államot azonosítjuk, kizárjuk az Erdélyben vagy Amerikában élő magyarokat nemzetünk köréből. A mai kor gyermeke előtt természetesen kockázatos azt állítani, hogy az államnak semmi köze sincs a nemzethez, pedig mégis csak arra a tudományos következtetésre kell jutnunk – s erről is lesz még bővebben szó –, hogy az állam a nemzeti semlegesség irányában fejlődik, mint ahogy kinőtte azt az állapotot is, amikor egyik vallásfelekezetet vagy társadalmi osztályt védte, a másikat üldözte. Az államnak semmi köze ahhoz, hogy polgára a tojást – Swift szimbólumával élve – a hegyesebb vagy a gömbölyűbb végén töri-e fel, s nem részesítheti egyiket sem előnyben. A nemzeti egység szintűgy nem esik egybe az állami egységgel, mint az egyházi sem. Ne becsüljük túl az egyszerű emberi együttélés ésszerű organizációját és adminisztrációját.

S a közös haza? Nemzetalkotó erejének mértékét húsz évvel ezelőtt úgy szemlélhettük, mint ma. Hiszen még ugyanazon faluban is élhetnek különböző nemzethez tartozók. Viszont egymástól messze eső földrajzi tájakon fűzheti össze a hűség a valódi nemzettagokat. A nemzet közös hazájának élménye éppen olyan másodlagos, derivatív jelenség, mint a nemzeti nyelv. Nem ő teremti meg vagy tartja össze a nemzetet, hanem azért van nemzeti értéke, mert a nemzet hagyományai fűződnek

hozzá. Mohács gyásztere vagy a fejedelem sírhelye, Kassa akkor is „*hazája*” volna a magyarnak, ha nemzetünk egyetlen tagja sem élne ott, mint ahogy „*hazánk*” marad örök időkre a távoli sík, ahol a hét magyar Álmost vezérévé választotta. De magyar-e mindenki, aki Kassán él, s állíthatjuk-e, hogy Etelköz térei minden ottlakost magyarrá tesznek? Az ilyen végletes példák bizonyítják legjobban a tétel tarthatatlanságát.

A legmegtévesztőbb a közös kultúra és a sorsközösség elve. Hogy közösnek és nemzetileg sajátosnak érezzünk egy kultúrát és sorsot, ahhoz is a nemzet megléte kell. Viszont nagy kulturális különbségek sem szüntetik meg a nemzeti összetartozást. Rákóczi Ferenc és Esze Tamás műveltsége igen kevés ponton érintkezhetett. Vagy hivatkozzunk újra Széchenyi és Nagy Frigyes példájára? De hivatkozzunk-e a reneszánsz nagy magyarjaira, kiknek műveltsége annyira „idegen” volt, hogy az irodalomtörténelemnek egy nem éppen szerencsés korszaka ki is zárta őket a nemzeti irodalomból, holott ma már feddhetetlenül áll előttünk magyarságuk. Csak persze tudnunk kell, mi lényege szerint a magyarság. Mint a nemzeti nyelv, úgy a nemzeti műveltség is képződmény, alkotása a már élő nemzetnek, s benne az az egyetlen egy elem a nemzetileg lényeges, amely egész alkatát megelőzte, és amiből az kihajtott. És ennek az egyetlen elemnek a birtoka avat valakit egy nemzet tagjává; nélküle hasztalan egész nemzeti kultúrája. Viszont ennek az egy elemnek, mely maga a nemzetiség, lényegében, birtoka a nemzet tagjává avatja bármily „idegen” kultúrában nevelődött gyermeket. Rákóczi sikertelen elidegenítési kísérlete vagy Széchenyi példája itt is kézügyben van.

S mit értünk sorsközösségen? Azt, hogy ugyanazok a történeti események érnek egy embercsoportot? Akkor a széthullott osztrák birodalom népeinek egyetlen nemzetté kellett volna forrniuk. Nem volt elég hosszú a sorsközösség viselése? A katalánok bizonyosra elég hosszú időn át osztoztak a sorsban a spanyolokkal: miért érzik magukat külön nemzetnek? Vagy a horvátok és magyarok közel évezredes sorsközössége, mely vállvetett harcokban folyt le? S a Baltikum kis nemzetei nem osztoznak ugyanazon sorsban? Vagy egységes-e nemzetileg India? A sorsközösség igazi értelméhez, úgy látszik, nem elég az események azonossága: az eseményeket átélő lélek azonossága is kell. Ahhoz, hogy a közösen viselt események valódi sorsközösséggé váljanak, meg kell őket előznie annak, ami *sorsközösséggé* avatja őket: magának a közösség érzetének, a közösség szellemének: a nemzetnek. A közösen átélt események magukban nem alkotnak nemzetet s nemzeti sorsközösséget; csak a már élő nemzet érzi és tudja őket sorsközösségnek.

Talán már ezekből a futó ellenvetésekből is kitűnik, hogy a nemzet lényege sem az államiságban, sem a származásban, sem a nyelvben, sem a földrajzi hazában, még a kultúra egészében

és a pusztá sorsközösségben sem gyökerezik, s ezek csak másodlagos képződmények magához a nemzethez képest. Nem ők alkotják a nemzetet, hanem az kölcsönzi nekik nemzeti jellegüket, ha ilyen jellegük van. A nemzet elvileg valamennyiük nélkül meglehet.

Ez a nemzetfogalom, melynek benső ellentmondásait és a valóságra illőségének annyi fogyatékoságát láttuk, rendkívül szívósan meggyökeresedett a közvéleményben, s tartja magát több mint száz esztendeje, a történet egymásra halmozódó cáfolatai közepette. Ez a fogalom tehát nem lehet merő csinálmány, hanem oly természetes alakulat, mely a tények talajából sarjadt. Kialakulásának bizonyítékai megvoltak a reális történeti indítékei, melyek azt szükségszerűvé tették, a helyességébe vetett hitet pedig csodálatosan szívóssá.

Mert ez a hit csodálatosan szívós. Mi sem bizonyítja jobban, mint az a viselkedés, melyet az újkori közvélemény a valóság és a fogalom kiáltó ellentmondásával szemben tanúsít. Ezt az ellentmondást ugyanis a nacionalizmusnak is fel kellett ismernie. S ha az emberiség csupa bölcsékből állna, e tapasztalat bizonyára a nemzetfogalom revíziójára vezetett volna. A tömegeket azonban nem a belátás vezeti, s a politikát sem a tiszta elmélet tárgyilagossága. A nacionalizmus ragaszkodott a nemzet mi-benlétéről alkotott elképzeléséhez, mely a nemzet mélységes lényegét néhány külsőleges vonásában vélte megragadni, s a valóságnak e fogalomhoz való idomításában tűzte ki a kérdés megoldását. Ennek az álláspontnak szörnyű következményei lettek.

Ha a modern nacionalizmus történetének szemléletébe merülünk, nem nézhetjük borzadály nélkül az elénk táruló látványt. Amikor már kezd felderülni a vallásháborúknak és az abszolút monarchiák imperializmusának ádáz, Európát egy vérző tetem-mé marcangoló harcainak kimerülésével a népek békéje s szerencsétlen földrészünk egyensúlyállapota, mikor ismét kínálkozna az alkalom bizonyos rend megteremtésére, s felsejlik a szellemi egység kilátása: akkor egyszerre megint fellángol az esztelen emberi düh, okot lel az elkülönülésre és szembefordulásra, s a nemzetiség nevében – mint korábban Isten nevében – dúlják szét a béke lehetőségeit, csodálatos elvakultsággal fordítva átokká a teremtés nagy áldását, az emberiség gazdag sokszínűségét. S mindez egy helytelen fogalom kedvéért, s nevében, mely kritika nélkül hangoztatott és hitt jelszová és politikummá vált, hatalmi kérdéssé, melyet csak erőszak oldhat meg.

E nacionalizmus szerint a nemzet egy közös hazában, közös államban él, közös származású, közös nyelvet beszélő, közös történelmi múlttal és műveltséggel bíró embercsoport. Láttuk, hogy ilyen közösség a valóságban nincsen. Származásra és nyelvre nézve rokon emberek élnek egymástól távol eső geográfiai tájakon, tehát hazánkban, mégpedig nemcsak szórványos kivándorlókként, hanem nagy, összefüggő tömegekben. Külön-

bőző fajokból és népekből származottak, sőt eredetileg különböző anyanyelvűek vallják magukat ugyanazon nemzet tagjainak. A közös haza, közös állam nagyrészt különböző nyelvet beszélő, különböző származású népeket foglal össze, s gyakran olyanokat is, kik a határokon túli nemzet fiainak érzik magukat. A történeti múlt és műveltség sokszor elválaszt oly csoportokat, melyek pedig a nemzetfogalom egyéb kritériumai értelmében nemzeti közösségbe tartoznának; máskor olyanokat fűz egybe, kik más szempontból nézve idegenek volnának.

A közvélemény meggyőződése azonban oly mélységes, hogy ezek a kiáltó tények nem felfogásának módosítására bírják, hanem arra, hogy az erőszak néhány egyszerű fogásával magukat a tényeket igyekezzenek kiigazítani. Sőt módosításra még az sem indítja, hogy e kiigazító törekvések is eredménytelenek maradnak.

Egyik módszere az asszimiláció. Az idegen származású és nyelvű országlakosoktól azt kívánja, hogy váljanak olyanná, mintha ez a „fogyatkozásuk” nem volna, hogy ne csak állampolgárságot, hanem az ország névadó nemzetének nyelvét is vegyék fel, s e kívánság mögött az a feltevés húzódik meg, hogy ezzel lélekben is áthasonulnak, mert hiszen a nemzetiség a nyelvben él. A másik megoldás az, hogy azok az országlakosok, akik kívül esnek az uralkodó nemzet származási és nyelvi közösségén, maradjanak is kívül, többé-kevésbé megtűrt, de – bevallottan vagy be nem vallottan – kiirtandó idegen kisebbségek-ként. Ezek állampolgárok – gyakran még azok sem –, de nem nemzettagok. E rájasorba súllyesztettek törekvése, hogy vagy nemzeti jogaik politikai tekintetben is elismertessenek, vagy még inkább, hogy nemzetük önálló államához csatlakozhassanak, érthető, természetes és jogos. De a nemzeti önrendelkezés hamis értelmezésével a nemzetállamokra való törekvés életképes állami alakulatokat bomlasztott szét, megfélemlítve arról, hogy az állam alapjai nem érzelmi, hanem reális szükségletek és racionális célkitűzések. Abban a pillanatban, amikor nemzetet és államot szétválasztanak, a lakosság nemzeti heterogeneitása közömbös, mert maga az állam is közömbös nemzetileg, s lakosságának nemzetiségét nem veszélyezteti, bárminő is az. De a célszerűségi elvekkel, valamint a történeti sorsnak, s a kultúrának és civilizációnak valóban meglevő, eredeti közösségével nem sokat törődik az uralkodó és hódítani vágyó nemzeti közvélemény, ha abban a hitben él, hogy nemzet és állam lényegileg összetartozik. Még kevésbé törődik a nemzeti hovatartozandóság egyénenkénti érzésével és akaratával. Áttekint felettük, e szubtilis megfoghatatlanságok felett, s beolvaszt, kiteszt vagy magához ragad a szükséghez képest, végeredményében csupán külső látszatokat tartva szem előtt – aminő az anyanyelv, a névben megörökített eredeti származás – s a nemzetállam illúzióját hajszolva, hogy a homogén nemzet – mely a

puszta nyelvközösséggig egyszerűsödik – az egységes hazában, közös államban megvalósuljon.

E nemzetpolitikának éltető eleme a nyelv és az állam varázsejébe vetett naiv hit, az illúzió, hogy e két tényező képes pótolni mindent, ami a nemzeti összetartozás egyéb tényezői közül hiányzik, s képesek a maguk külsőségében a benső egységet is megteremteni. Ennélfogva valakinek a nemzeti hovatartozandósága egészen külső és mesterséges jegyek alapján döntenek el. A származás néhány generáció múltán már feledésbe vész, megállapítása bizonytalan, feltételes, maga is külső jegyekhez kötött. Emellett, lévén, hogy a nemzet faji, származásbeli egysége teljes fikció, egészen önkényű annak a megállapítása is, milyen kritériumokhoz köti a származás nemzetiségalkotó erejét. A sorsközösség, kulturális hovatartozandóság eldöntése hasonlóképpen bonyolult és sok önkényt enged meg, s vagy elfogadjuk az egyéni vallomás jogát vagy megint tetszés szerint felvehető külső kritériumokhoz kötjük. Marad tehát a nyelv, a név és az állampolgárság a nemzetiség kézzelfogható és további támogatásra nem szoruló ismertetőjegyei, tényezői létesítőiként. A nemzettagság kritériuma tehát a nemzeti nyelv, a név és az államhűség, melyek eredeti hiányát könnyű pótolni asszimilációval vagy hazacsatolással. A nemzet és állam azonosságának másik korrekciója pedig a nemzetiségi kisebbségek létesítése, azaz a még nem asszimilált vagy nem asszimilálható más nemzetiségűek alárendelt helyzetbe taszítása, csekélyebb jogú állampolgárokká vagy pusztá országlakosokká alacsonyítása.

Az eszméről alkotott fogalom íme erősebb a valóságnál. Még akkor is, ha a fogalom nem illik a valóságra, s arra csak engedményekkel, igazításokkal vagy erőszakkal alkalmazható: az ideál, az elérendő eszmény ő marad.

Ez a nemzetfogalom nem a mi nemzetünk körében alakult ki, hanem Nyugat-Európában, s ezért nyugati nemzetfogalomnak fogjuk nevezni. Nyugaton nagyjából meg is voltak kialakulásának feltételei, ha igazolása nem is. Hozzánk azonban egyszerű behozatalként került. A magyar nemzetfogalom egészen más-ként alakult, azoknak a történeti feltételeknek megfelelően, melyek közt a nemzet megszületett és élt, s melyek több pontban lényegesen eltérnek a nyugati nemzetek viszonyaitól. Ez a sajátos magyar nemzetfogalom azonban a XVIII. század végén egyszerre sutba került, a közvélemény azonmód átvette a nyugati nacionalizmus eszméjét, figyelmen kívül hagyva, a nyugatiak módjára, e nemzetfogalom és az országban uralkodó valóságos helyzet közt tátongó áthidalhatatlan ellentétet, holott ez hazánkban még mélyebb volt, mint a nyugati országokban. S abban is osztoztunk a nyugati nemzetek közvéleményével, hogy a valóságot reméltük a fogalomhoz idomítani az állam és a nyelv varázsejében vetett vak hittel. Meg kell állapítanunk, hogy nem volt

nemzet Európában, melyben oly naivul és jóhiszemben élt volna ez a hit, mint a magyarban. Oly erős volt ez, hogy az erőszak minden intézményes eszközéről lemondtunk, és az asszimiláció vagy imperializmus hatalmaskodásának, túlkapasainak gyérebb és közvetlenebb jeleit a világ egyetlen más táján sem lelhetjük fel. Mi csak vallottuk és hirdettük a téves nacionalizmus elveit, s a belőlük vonható követelményeket, bízva abban, hogy vélt igazságuk magától elvégzi csodatevő munkáját. De elfogadtuk a nacionalizmust – kevés előrelátó bölcsünk intelmei ellenére is –, s osztoztunk a sorsban is, melyet az Európára zúdított. S osztoztunk oly mértékben, mint egyetlen más nemzet sem.

Mindnyájan tudjuk, mire kell gondolnunk. Ez a nacionalizmus és nemzetfogalom szülte azt, amit nemzetiségi kérdésnek nevez a politika és történelem, s ennek lett következménye nemzetünk mai állapota és helyzete. E sors nyilván utolért volna bennünket akkor is, ha mi magunk nem osztozunk a modern nyugati nacionalizmus felfogásában és törekvéseiben, mert erőnk elégtelen volt, kétszáz év vérvesztései után, kivédésére. A sorstól nyilván nem óvott volna meg őseink oly bölcsessége sem, melynek hiányát csak racionalizmussal, de nem történelmi megértéssel kérhetnénk tőlük számon. Bár vigasztaló, hogy – mint látni fogjuk – voltak olyan bölcsseink is, akiknek példája csodaszámba megy a korszellem hallatlan erejével szemben. A közvélemény és politika azonban „haladta a korral”, s ki akarta alakítani egy oly nemzet államát, melyet ugyanaz a – vélelmezett, illetve asszimilációval pótoltt – közös származás és nyelv köt össze szoros egységgé. Világos, hogy e nemzetállamot nem teremthette meg az országlakosok magukat közös származásúnak és egynyelvűnek valló 40–50 százaléka az országlakosok másik felével szemben, kik ugyancsak a származás és nyelv alapján hasonlóan önálló nemzeteknek tartották magukat, és nem kevésbé független, önálló államiságra törekedtek. Az asszimiláció ilyen viszonyok közt az öntudatos nacionalizmus e korszakában a legnagyobb erőszakkal sem sikerülhetett volna. Az asszimilálhatatlan népek állami együtt tartása pedig csakis két módon lett volna lehetséges. Vagy a nemzeti államról való lemondással, vagy erőszakkal. Az első mód olyan önfeláldozást és bölcsességet kívánt volna, mely szinte lélektanilag képtelenség abban a korszakban. Az erőszakhoz pedig olyan hatalom, mellyel nemcsak a majdnem árnyéklétet tengető független magyar állam, de sokkal erősebbek sem rendelkeztek. Maradt tehát a nemzetállam és a harmincmillió magyar illúziója, a nyugati nacionalizmus eszméinek ártatlan és ártalmatlan hangoztatása. Pusztá hangoztatása, a belőle következő politikai tevékenység gyakorlata nélkül, tápot szolgáltatva így az erőszakos magyar nemzetpolitika vádjának, anélkül, hogy annak eredményeit élveztük volna.

Bármily keserves a megvallása, az igazság nem tűr önáltatást. S a nyugati nemzetfogalom alapján álló nacionalistának meddő dolog azt a másik keserves igazságot is takargatnia önmaga előtt, hogy amint az események éppen ennek a nemzetfogalomnak a logikus következményei voltak, a létrejött helyzeten e fogalom alapján segíteni nem lehet. Míg a nemzet, állam és nyelv azonosítása el nem tűnik a közvélekedésből, nem szűnik meg a nemzeti imperializmus és pusztító hatása sem.

A történetnek e keserű tanítása után annál csodálatosabb, hogy magyar közvéleményünk ma is zavartalan naivsággal ragaszkodik ehhez a behozott és egész ősi fejlődésével ellentétben álló nyugati nemzetfogalomhoz.

Mert mit jelent a magyarságra nézve az, ha a nemzet valóban a közös származású és nyelvű, egyazon hazában, egyazon államban élő népközösség, ennyi és nem több? Azt jelenti, hogy magyar nemzet nincs is. Ki marad itt közülünk, ha a származást vizsgáljuk? Milyen nemzetiségűek lesznek azok az idegen eredetű, idegen nevet viselő honfitársaink, kiknek esetleg anyanyelve sem a magyar volt, ereikben a keleti vérnek egy cseppje sincs, de nemcsak látható tanújelét adták nemzethűségüknek, hanem valóban magyaroknak érzik és tudják magukat, s nem tartoznak és nem is akarnak, sőt nem is tudnának már tartozni más nemzethez, ahhoz sem, melynek köréből egykor apáik kiszakadtak? S melyik nemzeté az az állam, melynek legfontosabb hatalmi pozíciói közül nem egyet ilyen idegen eredetű honfitársaink tartanak kezükben? Ki maradhat polgára egy „fajtiszta” magyar államnak? Vagy pedig: mindenki tagja lenne a magyar nemzetnek, aki az állam polgára és a nyelvét beszéli? Itt nyilvánvaló ellentmondás van. Még növekszik, ha felvetjük a kérdést – s e nemzetfogalom alapján fel is kell vetnünk –, hogy lemondunk hát azokról a nemzettársainkról, akik nem a magyar államnak a polgárai.

Papirosra rótt intézkedések, erővel vagy célszerűségi alapon megvont határok, a légbe elszálló beszéd idiómája, a porból vett és porrá váló test: ezek a semmiségek létesítenék valóban a nemzetet, ezt a csodálatos egységet és egyediséget, mely oly bámulatra méltóan egyesíti magában az egyetemes emberit és sajátosát, s mit hű fiait egyenest az Isten kezéből földre bocsátottnak hisznek? Ha létébe vetett hittel, s a lét eltökélt akarásával valljuk, hogy *van* magyar nemzet, akkor nem fogadhatjuk el, hogy azt államiság, nyelv, föld és vér alkotják. Valami más, valami magasabb rendű erő hatalma teremti azt.